

II. DER MENSCH ALS SINNESORGANISMUS

Der Anfang der Anthroposophie soll gemacht werden mit einer Betrachtung der menschlichen Sinne. Durch die Sinne kommt der Mensch nach der einen Seite hin in ein Verhältnis zu einer äußeren Welt. Wenn man von den Sinnen redet, sollte man zweierlei berücksichtigen. Zunächst sollte man unberücksichtigt lassen, wie der Mensch auf einem anderen - dem oben gekennzeichneten Wege in eine Außenwelt; nämlich die geistige, eindringt. Und dann sollte man zuerst ganz davon absehen, ob sich hinter dem, was die Sinne beobachten, selbst ein Geistiges befindet. Zu dem Geistigen sollte man sich, wenn man von den Sinnen spricht, so stellen, daß man abwartet, inwiefern sich naturgemäß aus der Sinnesbeobachtung der *Hinweis* auf das Geistige ergibt. Weder abgewiesen, noch vorausgesetzt darf das Geistige werden; es muß sein Hereinscheinen erwartet werden.

Nicht die Gegenstände der sinnlichen Beobachtung, sondern die Sinne selbst, als menschliche Organe, werden hier ins Auge gefaßt. - Auf Grund dessen, was seine Sinne ihm vermitteln, bildet sich der Mensch Vorstellungen über eine Außenwelt. So entsteht Erkenntnis dieser Außenwelt. In Bezug auf Erkenntnis kann man von Wahrheit und Irrtum sprechen. Entsteht nun der Irrtum bereits im Gebiet der Sinne, oder erst da, wo durch Urteil, Gedächtnis usw. Vorstellungen gebildet werden über die Aussagen der Sinne? Man hat ein Recht, von Sinnestäuschungen zu sprechen. Wenn durch eine Unregelmäßigkeit im Ohr oder im Auge ein Schall oder ein Lichteindruck anders erscheinen, als sie bei normaler Bildung der betreffenden Organe sich darstellen, so liegt z. B. Sinnestäuschung vor.

Ist es deshalb unberechtigt, was *Goethe* gesagt hat: «Den Sinnen darfst du kühn vertrauen, kein Falsches lassen sie dich schauen, wenn dein Verstand dich wach erhält»? Goethes Satz erweist sich sofort als berechtigt, wenn man folgendes bedenkt. Ein Irrtum, welcher durch Verstand oder Gedächtnis herbeigeführt wird, ist von anderer Art als eine Sinnestäuschung. Die letztere kann nämlich durch den gesunden Verstand korrigiert werden. Wenn jemandem durch einen Fehler seines Auges sich ein vor ihm stehender Baum als Mensch darstellt, so wird er erst dann im Irrtum sein, wenn er den Augenfehler nicht korrigiert und etwa in dem vorgetäuschten Menschen einen Feind erblickt, gegen den er sich zur Wehr setzt. Nicht so ist es mit einem Irrtum des Verstandes, denn da ist es dieser Verstand selbst, der irrt, und welcher daher nicht zu gleicher Zeit seine eigenen Fehler korrigieren kann. - Zu wirklichen Irrtümern werden die Täuschungen der Sinne erst durch den Verstand. Diese Unterscheidung ist keine Pedanterie, sondern eine Notwendigkeit.

Viele Menschen sind gewöhnt, wenn sie von der sinnlichen Wahrnehmung sprechen, fünf Arten derselben aufzuzählen: das

"

"

.....3"

II. ČLOVEK AKO ZMYSLOVÝ ORGANIZMUS

Počiatok antroposofie vykonáme pojednaním o ľudských zmysloch. Skrze zmysly človek vychádza jednou stranou von, do vzťahu s vonkajším svetom. Keď sa hovorí o zmysloch, malo by sa prihliadať k dvom veciam. V prvom rade musí človek nechať bez povšimnutia spôsob, ako človek preniká do vonkajšieho sveta inou, vyššie popísanou cestou – totiž duchovnou. A potom musí človek sprvoti úplne odhliadnuť od toho, či sa za tým, čo zmysly pozorujú, nachádza samo duchovno. K duchovnu sa má človek, ak sa hovorí o zmysloch, stavať tak, že očakáva, v akej miere prirodzeným spôsobom zo zmyslového pozorovania vzíde poukaz na to, čo je duchovné. Duchovno nesmie byť ani odmietané ani predpokladané; vstup jeho zjavenia musí byť očakávaný.

Nezameriame sa tu na predmety zmyslového pozorovania, ale na zmysly samotné, orgány človeka. - Na základe toho, čo mu jeho zmysly sprostredkovávajú, si človek robí predstavy o vonkajšom svete. Tak vzniká poznanie tohto vonkajšieho sveta. Vo vzťahu k poznaniu môže človek hovoriť o pravde a omyle. Vzniká však omyl už v oblasti zmyslov, alebo až tam, kde úsudkom, spomienkou, atď., sú tvorené predstavy o výpovediach zmyslov? Človek má právo hovoriť o zmyslových klamoch. Ak skrze nepravidelnosti v uchu alebo v oku nejaký zvuk alebo svetelný dojem sa javí inak, než sa ukazuje pri normálnej stavbe príslušných orgánov, tak máme do činenia napríklad so zmyslovým klamom.

Je však preto neoprávnené, čo povedal *Goethe*: „Tým zmyslom smieš ty veriť smelo, zrieť nič nedajú falošného, keď rozum tvoj ty bdely máš“? Goetheho veta sa okamžite zjaví ako oprávnená, keď uvážime nasledovné: Omyl, ktorý je prinášaný z rozumu alebo spomienky, je iného druhu, než zmyslový klam. Tento zmyslový klam totiž môže byť zdravým rozumom korigovaný. Ak sa niekomu chybou jeho zraku javí strom pred ním stojaci ako človek, bude sa jednať o omyl až potom, keď on očnú chybu neskoriguje a - napríklad - v predstieranom človeku uzrie nepriateľa, voči ktorému začne bojovať. S omylom rozumu to tak nie je, pretože tam je to tento rozum samotný, kto sa mýli a kto preto v tom istom okamihu svoje vlastné omyly nedokáže korigovať. - Skutočnými omylmi sa klamy zmyslov stávajú až skrze rozum. Toto rozlišovanie nie je žiadna pedanteria, ale nevyhnutnosť.

Mnohí ľudia sú zvyknutí - keď sa hovorí o zmyslovom vnímaní - vymenovať päť druhov zmyslov:

Sehen, Hören, Riechen, Schmecken, Tasten (oder Fühlen). Es kann hier bei solcher Aufzählung nicht stehen geblieben werden, weil es noch solches gibt, wodurch der Mensch in ein anderes Verhältnis zur Außenwelt tritt, als es z. B. beim Hören oder Sehen der Fall ist. Auch die anthropologische Wissenschaft spricht gegenwärtig noch von anderen Sinnen als denjenigen, welche in obiger Aufzählung ins Auge gefaßt sind. Es ist hier nicht notwendig, auf die von der Anthropologie gegebene Aufzählung einzugehen. Es soll nur bemerkt werden, daß hier einer der sehr erfreulichen Punkte liegt, wo die auf die bloßen sinnenfällig-physischen Tatsachen sich stützende Wissenschaft durch ihre eigenen Beobachtungen zu Ansichten hingedrängt wird, die mit dem teilweise übereinstimmen, was der Geistesforscher feststellen muß. Solche Berührungspunkte werden sich im Laufe der Zeit immer mehr ergeben; und wenn guter Wille auf den verschiedenen Seiten waltet, wird doch eine Zeit bald möglich werden, in welcher für Natur- und Geistesforschung gegenseitiges Geltenlassen herrschen wird.

In anthroposophischer Beleuchtung darf alles dasjenige ein menschlicher Sinn genannt werden, was den Menschen dazu veranlaßt, das Dasein eines Gegenstandes, Wesens oder Vorganges so anzuerkennen, daß er dieses Dasein in die physische Welt zu versetzen berechtigt ist.

So angesehen, erscheint als der unbestimmteste, allgemeinste Sinn derjenige, welchen man *Lebenssinn* nennen kann. Der Mensch bemerkt das Dasein dieses Sinnes eigentlich nur dann recht, wenn durch ihn etwas wahrgenommen wird, was in der Leiblichkeit die Ordnung durchbricht. Der Mensch fühlt Mattigkeit, Ermüdung in sich. Er hört nicht die Ermüdung, die Mattigkeit; er riecht sie nicht; aber er nimmt sie in demselben Sinne wahr, wie er einen Geruch, einen Ton wahrnimmt. Solche Wahrnehmung, die sich auf die eigene Leiblichkeit bezieht, soll dem Lebenssinn zugeschrieben werden. Sie ist im Grunde beim wachenden Menschen immer vorhanden, wenn sie auch nur bei einer Störung recht bemerkbar wird. Durch sie empfindet sich der Mensch als ein den Raum erfüllendes, leibliches Selbst.

Verschieden von diesem Sinn ist derjenige, durch welchen der Mensch z. B. eine von ihm ausgeführte Bewegung wahrnimmt. Man bewegt ein Bein, und man nimmt diese Bewegung wahr. Es soll der Sinn, durch welchen dieses geschieht, der *Eigenbewegungssinn* genannt werden. Der Unterschied dieses Sinnes gegenüber dem ersten ergibt sich, wenn man bedenkt, daß man durch den Lebenssinn nur etwas wahrnimmt, was in der inneren Leiblichkeit vorhanden ist, ohne daß man selbst etwas dazu tut. Der Eigenbewegungssinn nimmt solches wahr, wozu eine Tätigkeit, eine Regsamkeit vorausgesetzt ist.

Der dritte Sinn ergibt sich, wenn bemerkt wird, wie der Mensch sich gegenüber von oben und unten, rechts und links usw. in einer bestimmten Lage zu erhalten vermag. Man kann ihn den *Gleichgewichts- oder statischen Sinn* nennen. Seine

zrak, sluch, čuch, chuť, hmat (či cítenie). Tu pri takomto výpočte nemôžeme zostať, pretože existujú ešte aj také, ktorými človek vstupuje do iného vzťahu k vonkajšiemu svetu, než sa to deje napríklad sluchom alebo zrakom. Aj antropologická veda v súčasnosti hovorí ešte i o iných zmysloch, než tých, ktoré sú brané do úvahy pri vyššie uvedenom vymenovaní. Tu nie je nutné hovoriť o počtoch, ktoré podáva antropológia. Máme si len všimnúť, že tu spočívajú niektoré z tých potešujúcich bodov, kde veda, opierajúca sa o čisto zmyslovo-fyzické skutočnosti, preniká svojimi vlastnými pozorovaniami k takým náhľadom, ktoré čiastočne súhlasia s tým, čo musí konštatovať duchovný bádateľ. Takých styčných bodov sa v behu času vyskytne stále viac – a ak na týchto rôznych stranách vládne dobrá vôľa, predsa len môže čoskoro nadísť čas, v ktorom bude vládnuť aj pre prírodné aj pre duchovné bádanie vzájomné ponechanie platnosti.

V antroposofickom svetle smie byť nazvané ľudským zmyslom všetko to, čo človeku dáva podnet uznávať bytie nejakého predmetu, bytosti alebo procesu tak, že človek je oprávnený zaradiť toto bytie do fyzického sveta.

Takto videné, javí sa ako najneurčitejší, najvšeobecnejší zmysel ten, ktorý môžeme nazvať *životný zmysel*. Existenciu tohto zmyslu si človek všimne poriadne až vtedy, keď skrze neho vníma niečo, čo naruša poriadok v telesnosti. Človek v sebe cíti ochabnutosť, únavu. Únavu či ochabnutosť nepočujeme, nečucháme, ale vnímame ju v tom istom zmysle podobne, ako aj vôňu či tón. Také vnímanie, ktoré sa vzťahuje na vlastnú telesnosť, môžeme pripísať životnému zmyslu. V podstate je pri bdelom človeku prítomné neustále i keď skutočne pozorovateľné je len pri nejakom narušení. Ním sa človek pociťuje ako telesná bytosť, vyplňujúca priestor.

Od tohto zmyslu je odlišný ten, ktorým človek napríklad vníma sebou vykonaný pohyb. Človek pohne nohou a vníma tento pohyb. Tento zmysel, ktorým sa toto deje, môžeme nazvať *zmysel pre vlastný pohyb*. Rozdiel tohto zmyslu voči prvému dostaneme, keď uvažíme, že životným zmyslom vnímame iba niečo, čo je obsiahnuté vo vnútornej telesnosti bez toho, že by sám človek k tomu niečo konal. Zmysel pre vlastný pohyb vníma však to, k čomu je predpokladom nejaká činnosť, nejaká živosť.

Tretí zmysel dostávame, keď si všimneme, ako je človek schopný sa udržať v istej polohe voči hore a dole, vpravo a vľavo atď. Môžeme ho nazvať *rovnovážny alebo statický zmysel*. Jeho

"

"

"

.....4"

Eigentümlichkeit ergibt sich, wenn man bedenkt, daß man eine Wahrnehmung der Lage haben muß, wenn man sich als bewußtes Wesen in ihr erhalten soll. Wirkt der Gleichgewichtssinn nicht, so befällt den Menschen Schwindel; er sinkt um. Ein nicht bewußter Gegenstand wird ohne Wahrnehmung seiner Lage in derselben erhalten. Ein solcher kann nicht von Schwindel befallen werden. Die Anthropologie weist auf ein kleines Organ im menschlichen Ohre hin, wenn sie von diesem Sinne spricht. Es sind da drei halbzirkelförmige Kanäle, die im sogenannten Labyrinth des Ohres liegen. Werden diese verletzt, so treten Schwindelzustände ein.

Wenn man die Eigenheiten der drei aufgezählten Sinne überblickt, so wird man finden, daß der Mensch durch einen jeden derselben etwas wahrnimmt, was sich auf das eigene physische Dasein bezieht. Durch den Lebensinn erlangt er allgemeine Empfindungen über seine Leiblichkeit; durch den Eigenbewegungssinn nimmt er Veränderungen an dieser seiner Leiblichkeit wahr; durch den Gleichgewichtssinn nimmt er sein Verhältnis zur räumlichen Außenwelt wahr. Er erhält diese Wahrnehmung jedoch so, daß sie ihm als ein Zustand der eigenen Leiblichkeit, als seine eigene Lageempfindung sich offenbart.

Der Mensch erlangt durch diese drei Sinne die Empfindung der eigenen Leiblichkeit als eines Ganzen, welche die Grundlage ist für sein Selbstbewußtsein als physisches Wesen. Man kann sagen, die Seele öffnet durch Lebensinn, Eigenbewegungssinn und Gleichgewichtssinn ihre Tore gegenüber der eigenen Leiblichkeit und empfindet diese als die ihr zunächst stehende physische Außenwelt.

Mit den folgenden Sinnen tritt der Mensch der nicht in dieser Art zu ihm selbst gehörigen Außenwelt gegenüber. Der erste hier in Betracht kommende Sinn ist derjenige, durch welchen der Mensch mit dem, was man *Stoff* nennt, am nächsten in Berührung tritt. Eine nahe Berührung mit dem Stofflichen lassen nur gas- oder luftförmige Körper zu. Und diese wird durch den *Geruchsinn* vermittelt. Ohne daß ein Stoff in der feinsten Art zerteilt ist und so luftartig sich verbreitet, kann er nicht durch den Geruchsinn wahrgenommen werden.

Die nächste Stufe der Sinnesempfindung ist dann diejenige, durch welche nicht mehr bloß der Stoff als solcher, sondern Wirkungen (Taten) des Stofflichen wahrgenommen werden. Es geschieht dies durch den *Geschmackssinn*. Durch diesen Sinn kann nur ein wässriger Körper wahrgenommen werden, oder ein solcher, welcher, um geschmeckt zu werden, in der Flüssigkeit des Mundes aufgelöst wird. Es dringt durch den Geschmackssinn der Mensch um einen Grad tiefer in die äußere Stofflichkeit ein als durch den Geruchsinn. Bei dem letzteren ist es der Stoff selbst, der an den Menschen herantritt und sich in seiner Eigenart kundgibt; beim Geschmackssinn ist das, was empfunden wird, die Wirkung des Stoffes auf den

"

"

"

*****5"

osobitosť sa ukazuje, keď uvážime, že človek musí mať nejaké vnímanie polohy, ak sa v nej ako vedomá bytosť má udržať. Ak rovnovážny zmysel nefunguje, človek dostane závrat, zrúti sa. Nejaký nevedomý predmet sa vo svojej polohe udrží aj bez jej vnímania. Taký nemôže dostať závrat. Keď antropológia hovorí o tomto zmysle, poukazuje na malý orgán v ľudskom uchu. Nachádzajú sa tam tri polkruhové kanály, ktoré ležia v takzvanom labyrinte ucha. Keď sú tieto narušené, nastávajú stavy závrate.

Keď si dáme pred seba vlastnosti týchto troch opísaných zmyslov, zistíme, že človek každým z nich vníma niečo, čo sa vzťahuje na jeho vlastné fyzické bytie. Životným zmyslom získava všeobecné pociťovanie svojej telesnosti, zmyslom pre vlastný pohyb vníma zmeny na tejto vlastnej telesnosti, rovnovážnym zmyslom vníma svoj vzťah k priestorovému vonkajšiemu svetu. Avšak toto vnímanie získava tak, že sa mu zjavuje ako stav vlastnej telesnosti, ako jeho vlastný pocitový vnem (= počitok, pozn.prekl.) polohy.

Týmito tromi zmyslami človek získava počitok vlastnej telesnosti ako celku, ktorý je základom pre jeho sebedovedomie ako fyzickej bytosti. Možno povedať, že duša otvára skrze životný zmysel, zmysel pre vlastný pohyb a rovnovážny zmysel svoje brány voči vlastnej telesnosti a pociťuje ju ako fyzický vonkajší svet, ktorý jej stojí najbližšie.

Zmyslami, ktoré nasledujú, vystupuje človek voči vonkajšiemu svetu, ktorý nepatrí týmto spôsobom k nemu samotnému. Prvý zmysel, ktorý tu prichádza do úvahy, je ten, ktorým človek najbližšie prichádza k styku s tým, čo sa nazýva *látka*. Blízky styk s látkovosťou umožňujú len telesá v plynnej či vzdušnej forme. A tieto sú sprostredkované *zmyslom čuchu*. Bez toho, aby sa látka rozložila do najjemnejšieho stavu a vzdušne sa rozšírila, nemôže byť vnímaná čuchovým zmyslom.

Nasledovný stupeň zmyslového vnímania je potom ten, ktorým sa vníma nie prosto látka ako taká, ale pôsobenie (činy) látkovosti. To sa deje cez *zmysel chuti*. Týmto zmyslom môžu byť vnímané len vodné telesá, alebo také, ktoré za účelom toho, aby chutili, sú rozpustené v tekutinách úst. Chuťovým zmyslom človek preniká o jeden stupeň hlbšie do vonkajšej látkovosti, než skrze čuch. Pri čuchu je to látka samotná, ktorá pristupuje k človeku a dáva sa najavo vo svojom svojráze; pri chuti je to, čo je vnímané, pôsobením látky na

Menschen. Man kann diesen Unterschied am besten dadurch empfinden, daß man sich vor Augen hält, wie beim Geruchssinn die gasförmige Art des Stoffes fertig an den Menschen herantreten muß, damit er sie, so wie sie ist, wahrnehmen kann; beim Geschmackssinn nimmt der Mensch durch seine eigene Flüssigkeit die Auflösung des Stoffes, also eine Veränderung mit diesem vor, um in jene Eigentümlichkeiten dieses Stoffes einzudringen, welche ihm dieser nicht von selbst offenbart. So ist der Geruchssinn geeignet, die Außenseite des Stofflichen zu empfinden; der Geschmackssinn dringt schon mehr in das Innere der stofflichen Dinge. Und dieses Innere muß der Mensch erst dadurch zur Offenbarung veranlassen, daß er die Außenseite verändert.

Noch tiefer in das Innere der physischen Außenwelt dringt der Mensch durch den nächsten Sinn. Es ist der *Gesichtssinn*. Ob der Mensch einen Körper rot oder blau sieht, das verrät ihm mehr von dem Innern dieses Körpers, als in der Wirkung enthalten ist, die durch den Geschmackssinn vermittelt wird. Es hängt von dem Wesen eines Körpers ab, ob er sich zu dem farblosen Sonnenlicht so verhält, daß er unter dem Einflüsse desselben rot oder blau erscheint. - Die Farbe gibt sich als Oberfläche eines Körpers kund. Aber man kann sagen, wie da der Körper in seiner Oberfläche sich offenbart, das ist ein Zutagetreten seiner inneren Wesenheit durch das Mittel des Lichtes.

Noch tiefer, gewissermaßen unter die Oberfläche der Körper, dringt der Wärmesinn. Befühlt man ein Stück Eis oder einen warmen Gegenstand, dann ist man sich darüber klar, daß die Kälte oder die Wärme etwas sind, was nicht nur an der Oberfläche nach außen erscheint wie die Farbe, sondern was den Körper ganz durchdringt. Man wird bemerken, wie die hier charakterisierte Stufenfolge der Sinne eine solche ist, daß der Mensch mit jedem folgenden tiefer untertaucht in das Innere der Körper der Außenwelt.

Ein weiterer Fortschritt in diesem Untertauchen ist mit dem *Gehörsinn* gegeben. Er führt in weit höherem Grade in das Innere der Körper als der Wärmesinn. Der Ton bringt die Innerlichkeit der Körper ins Erzittern. Es ist mehr als ein bloßes Bild, wenn man davon spricht, daß die Seele eines Körpers durch den Ton zur Offenbarung gebracht wird. Durch die Wärme, die ein Körper in sich trägt, erfährt man etwas über seinen Unterschied gegenüber der Umgebung; durch den Ton tritt die Eigennatur, das Individuelle des Körpers nach außen und teilt sich der Empfindung mit.

Wenn man, wie es der Sache entsprechend ist, da von Sinn spricht, wo eine Erkenntnis zustande kommt ohne Mitwirkung des Verstandes, des Gedächtnisses usw., so muß man noch andere Sinne als die aufgezählten anerkennen. Man wird, wenn man diese Unterscheidung zugrunde legt, leicht erkennen, daß

človeka. Tento rozdiel môžeme vnímať najlepšie tým, že si pred zrakom podržíme, ako pri čuchu musí k človeku pristúpiť vzdušná forma látky hotová, aby ju človek takú, akou ona je, mohol vnímať; pri chuti preberá človek svojou vlastnou tekutosťou rozpúšťanie látky, teda jej zmenu, aby prenikol k tej zvláštnosti tejto látky, ktorá sa mu nezjavuje sama od seba. Tak je čuchový zmysel určený k tomu, vnímať vonkajšiu stranu látkovosti; chuťový zmysel preniká už viac do vnútra látkových vecí. A toto vnútro musí človek podnietiť k zjaveniu až tým, že zmení vonkajšiu stránku.

Ešte hlbšie do vnútra fyzického vonkajšieho sveta preniká človek nasledovným zmyslom: Je to *zrak*. Či človek vidí nejaké teleso červené alebo modré, to sa mu prezrádza viac zvnútra tohto telesa, než je obsiahnuté v tom pôsobení, ktoré je sprostredkované chuťovým zmyslom. Záleží od podstaty telesa, či sa k bezfarebnému slnečnému svetlu správa tak, že pod jeho vplyvom sa javí červené alebo modro. - Farba sa dáva najavo ako povrch telesa. Ale možno povedať, že to, ako sa zjavuje teleso svojim povrchom, že to je manifestácia jeho vlastnej bytosti prostredníctvom svetla.

Ešte hlbšie, istou mierou pod povrch telesa, preniká *zmysel pre teplo*. Keď sa človek dotkne kúska ľadu alebo teplého predmetu, potom si je istý tým, že chlad alebo teplo sú niečím, čo sa nejaví len navonok na povrchu ako farba, ale čo telesom úplne preniká. Možno si všimnúť, že stupne zmyslov, ktoré sú tu charakterizované, sú také, že človek sa každým ďalším vnárami hlbšie do vnútra telies vonkajšieho sveta.

Ďalší pokrok v tomto vnáraní spočíva v *zmysle sluchu*. Tento vedie v oveľa vyššom stupni dovnútra telies, než zmysel pre teplo. Tón uvádza vnútro telies do chvenia. Je to viac než prostý obraz, keď sa hovorí, že tónom je privedená k zjaveniu duša telesa. Teplom, ktoré teleso v sebe nesie, človek zažíva v niečo z jeho odlišnosti voči okoliu; tónom vychádza navonok vlastná prirodzenosť telesa, to, čo je telesu individuálne, a oznamuje sa to vnemom.

Ak hovoríme - ako je to veci zodpovedajúce - o zmysle tam, kde nastáva poznanie bez spolupôsobenia rozumu, pamäte, atď., tak musíme uznať ešte aj iné zmysly, než tie, ktoré už boli vypočítané. Ak si toto rozlišovanie položíme ako základ, ľahko spoznáme, že

"
"
"
".....6"

im gewöhnlichen Leben das Wort «Sinn» oft in ureigentlicher Weise angewendet wird. So, wenn man von Nachahmungssinn, Verheimlichungssinn usw. spricht. Bei dem, was als Nachahmung, Verheimlichung usw. auftritt, wirken schon der Verstand, das Urteil mit. Da hat man es mit keiner bloßen Sinnestätigkeit zu tun.

Ganz anders aber steht die Sache, wenn wir in der Sprache das wahrnehmen, was sich durch den Laut offenbart. Es ist gewiß selbstverständlich, daß in der Auffassung eines Gesprochenen eine komplizierte Urteilstätigkeit, daß dabei umfassende Seelenverrichtungen in Betracht kommen, welche durchaus nicht mit dem Worte «Sinn» belegt werden können. Aber es gibt auf diesem Gebiete auch ein Einfaches, Unmittelbares, das genau so vor allem Urteilen eine Empfindung darstellt, wie eine Farbe, ein Wärmegrad eine solche ist. Ein Laut wird nicht bloß seinem Tonwert nach empfunden, sondern es wird mit ihm etwas viel Innerlicheres aufgefaßt, als es der Ton ist. Wenn man sagt, im Tone lebt die Seele eines Körpers, so kann man auch sagen, im Laut offenbart sich dieses Seelische so, daß es losgelöst, befreit vom Körperlichen, mit einer gewissen Selbständigkeit in die Erscheinung tritt. Weil die Lautempfindung vor dem Urteilen liegt, darum lernt das Kind früher die Lautbedeutungen der Worte empfinden, als es zum Gebrauche des Urteils kommt. An der Sprache lernt das Kind urteilen. Es ist durchaus gerechtfertigt, von einem besonderen *Lautsinn* oder *Sprachsinn* zu reden. Die Anerkennung dieses Sinnes macht nur aus dem Grunde Schwierigkeiten, weil zu der unmittelbaren Empfindung dessen, was im Laute sich offenbart, in der Regel die mannigfaltigste Urteilsbetätigung hinzutritt. Doch zeigt eine genaue Selbstbesinnung, daß allem Hören des in Lauten Gegebenen doch zum Grunde liegt ein ebensolch unmittelbares, urteilsfreies Verhältnis zu dem Wesen, von dem der Laut ausgeht, wie es der Fall ist, wenn ein Farbeindruck wahrgenommen wird. Man erleichtert sich die Einsicht in diese Tatsache, wenn man sich vergegenwärtigt, wie ein Schmerzenslaut uns unmittelbar mitleben läßt den Schmerz eines Wesens, ohne daß sich erst irgendeine Überlegung oder dergleichen in die Wahrnehmung einmischt. - In Betracht kommt, daß der hörbare Laut nicht das einzige ist, wodurch sich dem Menschen eine solche Innerlichkeit offenbart, wie es beim Sprachlaut der Fall ist. Auch die Geste, Mimik, das Physiognomische führt zuletzt auf ein Einfaches, Unmittelbares, das ebenso in das Gebiet des Sprachsinnes gerechnet werden muß wie der Inhalt des hörbaren Lautes.

In einem noch höheren Grade verbirgt sich der Sinnescharakter bei dem nächsten Sinn, der zu charakterisieren ist. Wenn man einen Menschen, der sich durch Lautsprache, Gestus usw. mitteilt, versteht, so wirkt in diesem Verständnis zwar vorwiegend das Urteil, Gedächtnis usw. Doch führt auch hier eine rechte Selbstbesinnung dazu, anzuerkennen, daß es

"

"

"

.....7"

v bežnom živote sa slovo „zmysel“ často používa v pravlastnom spôsobe. Tak je to, keď sa hovorí o zmysle pre napodobovanie, zmysle pre mlčanlivosť a pod. Pri tom, čo vystupuje ako napodobovanie, mlčanlivosť, atď., spolupôsobí už rozum, úsudok. Tam už nemáme do činenia s prostou zmyslovou činnosťou.

Úplne inak však vec stojí, keď v reči vnímame to, čo sa zjavuje hláskou. Je určite samozrejmé, že v uchopení niečoho vysloveného prichádza do úvahy komplikovaná úsudková činnosť, komplexné duševné uspôsobenie, ktoré vôbec nemôže byť preložené slovom „zmysel“. Ale v tejto oblasti existuje aj niečo jednoduché, bezprostredné, čo pred všetkým usudzovaním predstavuje vnem, čo je práve také, ako farba či tepelný stupeň. Hláska sa nepociťuje prsto podľa svojej tónovej hodnoty, ale s ňou sa uchopuje niečo oveľa vnútornejšie, než je tón. Keď sa hovorí, že v tóne žije duša nejakého telesa, tak možno tiež povedať, že v hláske sa zjavuje toto duševné tak, že to vstupuje do zjavenia uvoľnené, oslobodené od telesnosti, s istou samostatnosťou. Keďže vnímanie hlások leží pred usudzovaním, preto sa dieťa učí vnímať hláskový význam slov skôr, než dôjde k použitiu úsudku. Dieťa sa učí usudzovať na reči. Je úplne oprávnené hovoriť o zvláštnom *zmysle pre hlásky* alebo *zmysle pre reč*. Uznatie tohto zmyslu robí ťažkosti len z toho dôvodu, že k bezprostrednému vnemu toho, čo sa v hláske zjavuje, spravidla pristupuje najrozličnejšia úsudková činnosť. Predsa však presné sebaskúmanie ukazuje, že všetko počutie toho, čo je dané v hláskach, predsa len v podstate spočíva práve tak na bezprostrednom, bezúsudkovom vzťahu k bytosti, od ktorej hláska vychádza, ako v prípade, keď vnímame farebný dojem. Náhl'ad do tejto veci si uľahčíme, ak si sprítomníme, ako hláska bolesti nás bezprostredne necháva spoluprežiť bolesť nejakej bytosti bez toho, že by sa do vnímania miešalo až nejaké uvažovanie alebo niečo podobné. - Do úvahy tiež prichádza, že počuteľná hláska nie je to jediné, čím si človek zjavuje takú vnútornosť, ako je to pri hláskach reči. Aj gestá, mimika, to, čo je fyziognomické, vedie napokon k tomu, čo je jednoduché, bezprostredné, čo musí byť práve započítané do oblasti zmyslu pre reč tak, ako aj obsah počuteľných hlások.

V ešte vyššom stupni sa zmyslový charakter skrýva pri nasledujúcom zmysle, ktorý možno charakterizovať: Ak chápeme nejakého človeka, ktorý sa nám sprostredkováva skrze znenie hlások, gestá atď., tak v tomto porozumení síce pôsobí najmä úsudok, spomienka atď. Predsa však pravé zahĺbenie sa do seba tu vedie k tomu, že uznáme,

ein unmittelbares Erfassen, Verstehen gibt, das allem Überlegen, Urteilen vorangehen kann. Ein Gefühl für diese Tatsache erlangt man am besten dadurch, daß man sich klar macht, wie man auch das verstehen kann, wofür man es noch gar nicht zu einer Urteilsfähigkeit gebracht hat. Es gibt nämlich eine ganz unmittelbare Wahrnehmung auch für das, was sich im Begriffe offenbart, so daß man von einem *Begriffssinn* sprechen muß. Der Mensch kann das, was er in eigener Seele als Begriff erleben kann, auch von einem fremden Wesen offenbarend empfangen. Durch die Wahrnehmung des Begriffes taucht man noch tiefer in das Innere eines Wesens als durch die Lautwahrnehmung. Ein noch weiter gehendes Untertauchen in ein anderes Wesen als bis zur Empfindung dessen, was in ihm als Begriff lebt, ist nicht auf Binnenfällige Art möglich. Der Begriffssinn erscheint als derjenige, der in das Innerlichste eines Außenwesens dringt. Der Mensch nimmt mit dem Begriffe, der in einem anderen Menschen lebt, dasjenige wahr, was in ihm selbst seelenhaft lebt.

Nicht in derselben Art, wie bei den zehn angeführten Sinnen, erscheint der Sinnescharakter bei dem, was man gewöhnlich den Tastsinn nennt. Dieser vermittelt äußeren Druck, Widerstand, Härte, Weichheit. Man vergegenwärtigt sich das Wesen dessen, was man als «Druck» bezeichnet. Der Vorgang ist keineswegs ein durchaus einfacher. Man nimmt in Wirklichkeit nicht den drückenden Körper unmittelbar wahr, sondern die Tatsache, daß man durch ihn veranlaßt wird, mit dieser oder jener Stelle der Haut zurückzuweichen, oder daß man eine mehr oder weniger große Anstrengung machen muß, um auf den Körper einen Eindruck zu machen. Es gibt einen bemerkenswerten Unterschied zwischen dieser Wahrnehmung und derjenigen z. B. eines Wärmegrades, der sich an einem Körper offenbart. Wenn es auch durchaus richtig ist, daß einem selbst erhitzten Menschen ein kaltes Bad in einem anderen Wärmezustand erscheinen wird als einem frierenden, daß also in der Wahrnehmung der Wärme der subjektive Zustand gleichsam mitwahrgenommen wird, so bleibt es doch richtig, daß im wesentlichen sich in der Wärme die Beschaffenheit des äußeren Gegenstandes offenbart. Das ergibt ein unmittelbares Verhältnis des empfindenden Menschen zu dem, wie der Gegenstand ist. So ist es nicht, wenn man sich sagt, man muß sich stärker oder schwächer anstrengen, um einen Eindruck auf einen Körper zu machen, oder den Widerstand zu überwinden, den er durch seine Härte oder Weichheit darbietet. Was man sich da sagt, ist die Wiedergabe eines Erlebnisses, das man in sich selbst hat an dem Körper. Und wenn sich auch der Tatbestand verbirgt, so ist es doch richtig, daß bei solcher Wahrnehmung das *Urteil* gleichsam im geheimen mitspielt: «ich finde starken Widerstand, also ist der Körper hart.» So wahr es ist, daß z. B. beim Sprachsinn die Wahrnehmung eine ganz unmittelbare ohne alle Urteilstätigkeit sein kann, so wahr

"
"

.....8"

že tu existuje bezprostredné uchopenie, chápanie, ktoré môže predchádzať všetkému uvažovaniu, usudzovaniu. Cit pre túto skutočnosť sa získa najlepšie tým, že si človek ujasní, že je možné chápať aj to, k čomu si človek ešte nezískal žiadnu schopnosť úsudku. Existuje totiž celkom bezprostredné vnímanie i pre to, čo sa zjavuje v pojme, takže musíme hovoriť o *pojmovom zmysle*. Človek dokáže to, čo vo vlastnej duši prežíva ako pojem, získať zjavením aj od cudzej bytosti. Vnímaním pojmu sa človek norí ešte hlbšie do vnútra bytostí, než vnímaním hlások. Ďalšie hlbšie idúce ponáranie sa do inej bytosti, než pri vnútornom vnímaní toho, čo v ňom žije ako pojem, nie je vzájomným spôsobom možné. Pojmový zmysel sa ukazuje ako ten, ktorý preniká do toho najvnútornejšieho nejakej vonkajšej bytosti. Človek vníma s pojmom, ktorý žije v nejakom inom človeku to, čo duševne žije v ňom samotnom.

Nie tým istým spôsobom, ako pri uvedených desiatich zmysloch, javí sa zmyslový charakter pri tom, čo zvyčajne nazývame hmatovým zmyslom. Tento sprostredkováva vonkajší tlak, odpor, tvrdosť, mäkkosť. Sprítomnime si podstatu toho, čo sa označuje ako „tlak“. Tento priebeh vonkoncom nie je tak úplne jednoduchý. V skutočnosti nevnímame bezprostredne teleso, ktoré tlačí, ale skutočnosť, že človek je ním podnietený na tom či onom mieste kože ustúpiť alebo že človek musí vynaložiť viac či menej veľké úsilie k tomu, aby telesu niečo spôsobil. Existuje pozoruhodný rozdiel medzi týmto vnemom a vnemom napríklad stupňa tepla, ktorý sa zjavuje na nejakom telese. I keď je úplne správne, že človeku, ktorý je rozohriaty, sa studený kúpeľ javí v inom tepelnom stave, než človeku mrznúcemu, teda, že vo vnímaní tepla je súčasne vnímaný aj subjektívny stav, tak predsa však zostáva pravdivé, že v podstate sa v teple zjavuje vlastnosť vonkajšieho predmetu. To podáva bezprostredný vzťah vnímajúceho človeka k tomu, aký je predmet. Tak to nie je, keď si človek povie, že sa musí silnejšie či slabšie namáhať, aby zapôsobil na nejaké teleso alebo prekonal odpor, ktorý toto teleso predstavuje svojou tvrdosťou alebo mäkkosťou. To, čo si tu človek hovorí, je reprodukciou zážitku s telesom, ktorý má človek v sebe samom. A aj keď sa skutková podstata skrýva, je predsa len správne, že pri takomto vnímaní sa odohráva v tajnosti súčasne úsudok: „zistujem silný odpor, teda to teleso je tvrdé.“ Tak ako je pravdou, že napríklad pri zmysle rečovom môže byť vnímanie úplne bezprostredné bez akejkolvek usudzovacej činnosti, tak je pravdou

ist es auch, daß beim Tastsinn immer ein, wenn auch noch so sehr verborgenes Urteil zugrunde liegt. Was unmittelbar beim Tastsinn empfunden wird, das kann immer innerhalb der Gebiete der drei zuerst hier aufgezählten Sinne gefunden werden. Ein Körper, der auf mich drückt, verursacht z. B. eine Lageverschiebung innerhalb meiner Leiblichkeit; diese wird durch den Lebens-, oder den Eigenbewegungs-, oder den Gleichgewichtssinn wahrgenommen.

Es ist notwendig, den Unterschied der einzelnen Sinnesgebiete genau festzuhalten. Bei jedem Sinn ist das Verhältnis, in das der Mensch zu einem äußeren Gegenstande tritt, ein anderes als bei den übrigen Sinnen. Durch den Lebenssinn, den Eigenbewegungssinn, den Gleichgewichtssinn taucht der Mensch in die eigene Leiblichkeit unter und empfindet sich als ein Wesen der Außenwelt. Durch den Geruchssinn, den Geschmackssinn, den Gesichtssinn offenbart sich das Körperliche, insofern es sich nach außen hin kundgibt. Durch den Wärmesinn offenbart es die Innerlichkeit, doch noch in einer äußeren Art. Mit Hilfe des Gehörsinnes, des Sprachsinnes, des Begriffssinnes nimmt der Mensch eine fremde, ihm äußere Innerlichkeit wahr. Wenn man diese Unterschiede der Sinnesgebiete beachtet, dann wird man nicht versucht sein, zu viel im allgemeinen davon zu reden, was ein Sinn, sinnliche Wahrnehmung usw. ist. Man wird vielmehr achten auf das besondere Verhältnis, in das der Mensch durch einen jeden Sinn zu der Außenwelt tritt. Es ist nicht viel damit gesagt, daß man Sinnesempfindung z. B. charakterisiert als einen Eindruck, der unmittelbar durch einen Reiz des Sinnesnerven in der Seele hervorgerufen wird. Durch solche Definitionen kann man nur allzuleicht das Charakteristische jedes einzelnen Sinnes in verschwommenen Allgemeinvorstellungen verlieren. Es kommt aber darauf an, daß der Eindruck, den man von dem Wärmezustand eines Körpers erlebt, ganz anderer Art ist als derjenige, den ein Lichteindruck hervorruft. Wenn man dieses nicht berücksichtigt, so wird man z. B. leicht verführt, auf Urteile viel zu großen Wert zu legen, wie dieses: <Der Mensch nimmt die Außenwelt durch die Sinne wahr und bildet sich auf Grund der Sinnes Wahrnehmungen Vorstellungen und Begriffe.> Man setzt da die Sinneswahrnehmung dem begrifflichen Denken einfach gegenüber. Man trübt sich mit einem solchen Urteile den notwendigen freien Ausblick auf die Tatsache, daß z. B. die Geruchsempfindung sehr ferne dem Begriffserlebnis steht, daß aber der Gehörsinn als Sinneswahrnehmung sich schon dem annähert, was im Innern der Seele als solches Erlebnis vorhanden ist.

Rudolf Steiner

Preklad Róbert Blaschke

aj to, že v základe hmatového zmyslu spočíva vždy nejaký, i keď tak veľmi skrytý úsudok. To, čo je pri hmata bezprostredne vnútorne vnímané, to možno vždy nájsť v rámci územia troch zmyslov, ktoré sme menovali ako prvé. Teleso, ktoré na mňa tlačí, spôsobuje napríklad zmenu polohy v rámci mojej telesnosti; táto je vnímaná buď skrze zmysel životný, zmysel pre vlastný pohyb alebo rovnovážny.

Je nevyhnutné presne uchopiť jednotlivé zmyslové oblasti. Pri každom zmysle je vzťah, do ktorého vstupuje človek voči vonkajšiemu predmetu, iný, než pri ostatných zmysloch. Životným zmyslom, zmyslom pre vlastný pohyb a rovnovážnym zmyslom sa človek norí do vlastnej telesnosti a pocity sa vníma ako bytosť vonkajšieho sveta. Čuchom, chuťou a zrakom sa prejavuje to, čo je telesné, pokiaľ sa to zjavuje navonok. Zmyslom pre teplo sa prejavuje vnútornosť-intímnosť, hoci ešte vonkajším spôsobom. S pomocou sluchu, zmyslu pre reč a zmyslu pre pojem vníma človek cudzie, pre neho vonkajšie vnútro. Keď berieme do úvahy tieto rozdiely na zmyslovom poli, potom sa nepokúšame hovoriť priveľa vo všeobecnosti o tom, čím je zmysel, zmyslový vnem atp. Viac dbáme na zvláštny vzťah, v ktorom človek skrze nejaký zmysel pristupuje k vonkajšiemu svetu. Nepovie sa veľa tým, že zmyslový počítok je napríklad charakterizovaný ako nejaký dojem, ktorý je bezprostredne vyvolaný v duši nejakým podráždením zmyslového nervu. Takýmto definíciami možno veľmi ľahko stratiť to, čo je charakteristické na každom jednotlivom zmysle, do hmlistých všeobecných predstáv. Avšak ide o to, že dojem, ktorý prežíva človek z nejakého stupňa tepla nejakého telesa, je úplne iného druhu, než vyvolá nejaký svetelný dojem. Ak k tomuto neprihliadame, tak budeme napríklad ľahko zvedení k tomu, klásť priveľký význam úsudkom ako: „Človek vníma vonkajší svet zmyslami a na základe zmyslového vnímania si buduje predstavy a pojmy.“ Tu človek jednoducho stavia zmyslové vnímania do protikladu pojmovému myslieniu. Takýmto úsudkami si človek zakaluje potrebný voľný výhľad na skutočnosť, že napríklad čuchový počítok leží veľmi ďaleko od pojmového počítku, že však sluchový zmysel ako zmyslový vnem sa už blíži tomu, čo vo vnútri duše ako taký zážitok existuje.